

STRUKTURA OSADNICTWA WIEJSKIEGO W STREFIE SUBURBANIZACJI HAMBURGA¹

Lechosław Czernik

dr inż. architekt

Połitechnika Szczecińska

Wydział Budownictwa i Architektury

Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego

Zakład Urbanistyki, Planowania Regionalnego i Zarządzania

STRESZCZENIE

Oddziaływanie procesu globalizacji znajduje odzwierciedlenie w suburbanizacji stanowiącej efekt zarówno wzrostu miast jak i zmian w strukturze socjalnej i gospodarczej. Rozprzestrzenianie się tkanki urbanistycznej implikujące wzrost użytkowania terenów przyległych do miast i jego intensyfikację charakteryzuje w dużej mierze niekontrolowane, spontaniczne kształtowanie zurbanizowanych struktur w obrębie dużych miast na zasadzie sztucznie kształtowanych osiedli przyczyniające się do kształtowania amorficznej struktury przestrzennej miasta. Poszukiwania w kształtowaniu ładu przestrzennego strefy suburbanizacji w Niemczech oparte na istniejącym systemie planistycznym zmierzają do rozwiązań zrównoważonego rozwoju opartego na zasadach równoważenia czynników: ekologicznych, kulturowych, społeczno-gospodarczych przy optymalnym zachowaniu istniejących form zagospodarowania i jednoczesnej partycypacji społecznej w procesie zarządzania.

1. PROCES SUBURBANIZACJI

Rozwój struktur urbanistycznych w obszarach przylegających do miast jako proces suburbanizacji stanowi problem, którego złożoność i dynamika jest adekwatna do specyfiki poszczególnych krajów. Poszukiwanie optymalnych rozwiązań wiąże się z badaniami, które są prowadzone w europejskim i pozaeuropejskim wymiarze od ubiegłego wieku.

Deglomeracja miast i deprecjacja znaczenia istniejących centrów przy równoczesnym wzroście konsumpcji i rozwijającego się sektora usług skutkuje wzrostem znaczenia strefy obszarów podmiejskich, dotychczas traktowanych marginalnie. W tym układzie

¹ Artykuł został opracowany w ramach pracy badawczej nr 4 T07F 020 29 „Kształtowanie przestrzeni wsi podmiejskiej - na przykładzie obszaru oddziaływania funkcjonalnego miasta Szczecina”

suburbanizacja jest traktowana jako efekt, nie tylko jak uważano dotychczas wzrostu miast, ale zmian znajdujących podłoże behawioralne w strukturze socjalnej i w strukturze gospodarczej wypływającej z procesu globalizacji. Poszukiwania w kształtowaniu ładu przestrzennego strefy podmiejskiej traktowanej często jako obszar konfliktogennej ingerencji będącej wynikiem ekspansji miasta w procesie jego rozprzestrzeniania się, zmierzają do rozwiązań zrównoważonego rozwoju opartego na zasadach równoważenia czynników ekologicznych, kulturowych, społeczno-gospodarczych, przy optymalnym zachowaniu istniejących form zagospodarowania i przy jednoczesnej partycypacji społecznej w procesie zarządzania.²

Suburbanizacja w procesie transformacji struktury osadniczej w krajach europejskich charakteryzuje się wysokim stopniem zróżnicowania w aspekcie oddziaływania czynników socjoekonomicznych zależnych od uwarunkowań demograficznych, społecznych i gospodarczych rozwoju a także odmiennych koncepcji wynikających ze specyfiki systemów planistycznych.³

Dokumenty Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego wskazują na niekorzystny rozwój trendu suburbanizacji prowadzącego do dalszych strat terenów otwartych, rolniczych i zielonych, co znajduje wyraz w stwierdzeniu jednego z raportów, że ekspansja miast w powojennej Europie i nowe tereny zabudowane miast krajów UE wykazują roczne straty terenów otwartych wielkości 150 m² na mieszkańca.⁴

Procesy urbanizacji w relacjach obszarów miejskich i wiejskich a także procesy migracji w tych obszarach obserwowane w ostatnim pięćdziesięcioleciu w Europie wywołały istotne zmiany w strukturze przestrzennej dzielącej miasto i tereny wiejskie. Tereny kontynuacji rozwoju tkanki zurbanizowanej miasta w obszarach do niego przylegających mają charakter morfologicznej definicji istniejącego procesu rozwoju miasta, nie odzwierciedlają w pełni rzeczywistości społecznych interakcji⁵

Koncepcje rozwoju oparte na zasadach partnerstwa, negujące radykalne podporządkowanie obszarów wiejskich procesom rozwoju miast zawiera inicjatywa wspólnej polityki przestrzennej krajów Unii Europejskiej zawarta w dokumencie Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego w rozdziale Regiony i partnerstwo miejsko-wiejskie.⁶

² Baranowski A. Koncepcja Partnerstwa Miasto-Wieś. Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej; Gdańsk 2002.

³ Czernik L., Suburbanizacja w procesie przekształceń struktury terenów wiejskich w kształtującym się Regionie Metropolitalnym Szczecina, ULAR 3, Gliwice 2007

⁴ European Spatial Development Perspective, raport z konferencji "Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU, Potsdam, 1999

⁵ Caruso G. Peri-urbanisation: the situation in Europe; Report for DATAR. Ministre de l'Aménagement du Territoire et de l'Environnement, France 2001.

⁶ European Spatial Development Perspective – ESDP; Regions and Urban-Rural Partnership

2. CHARAKTERYSTYKA PROCESU ZARZĄDZANIA ROZWOJEM OBSZARÓW PODMIEJSKICH W NIEMCZECH.

Dokument Federalnego Rozwoju Przestrzennego (*Porządku przestrzennego - Raumordnung im Bund*) stanowi w niemieckim systemie planowania przestrzennego narzędzie planowania zapewniające prawidłowy rozwój przestrzenny na szczeblu federalnym i krajowym. Cele tego dokumentu na szczeblu krajowym określają dokumenty planistyczne, w których istotną rolę pełnią elementy o znaczeniu koncepcyjnym lub instrumentalnym:

- Kategorie przestrzeni (*Raumkategorien*)
- System miejscowości pełniących rolę ośrodka (*Zentrale-Orte-Systeme*)
- Osie rozwoju (*Entwicklungachsen*)
- Funkcje (*Funktionen*)
- Wskaźniki, wytyczne, wartości orientacyjne (*Richtzahlen*)

Kategorie przestrzeni określają obszary wyznaczone wg szczególnych zasad, charakteryzujące się identycznymi właściwościami i strukturą, dla których są realizowane tożsame cele. Obszary silnie zurbanizowane, lub przeznaczone do urbanizacji, obszary podmiejskie charakteryzujące się silną presją rozwojową stanowią jedną z kategorii przestrzeni wymagających szczególnych zasad. Dla tych obszarów wyznacza się zasięg określany stosunkiem migracji mieszkańców do strefy wyznaczonego w trójstopniowej skali ośrodka (podstawowego, pośredniego, nadrzędnego). Celem przygotowywanych dla tych obszarów planów rozwoju przestrzennego jest opracowanie szczególnych zasad organizacji przestrzennej w celu ograniczenia procesu dezurbanizacji a także niekontrolowanego rozwoju suburbanizacji. Urzeczywistnieniem tych zasad jest definiowanie osi rozwojowych koncentrujących świadomie tereny urbanizacji w obszarach zasięgu oddziaływania wyznaczonych ośrodków. Obszary pomiędzy wyznaczonymi osiami są objęte ochroną eliminującą proces urbanizacji.

Polityka rozwoju terenów mieszkaniowych w obszarach oddziaływania osi rozwojowych jest realizowana głównie na zasadzie wypełniania luk w tkance urbanistycznej w granicach administracyjnych jednostek osiedleńczych. Ta zasada ogranicza rozpraszanie zabudowy na terenach wiejskich, zwłaszcza w obszarach rozprzestrzeniania się miast, eliminując zagrożenie destrukcji fizjonomii krajobrazu wiejskiego i systemu ekologicznego. Ograniczenie jest egzekwowane wieloma przepisami a przede wszystkim przepisami Kodeksu Budowlanego⁷.

Osie o znaczeniu wieloprzestrzennym implikujące zróżnicowany stopień gęstości zabudowy łączą obszary gęsto zaludnione pełniące rolę centrum w trójstopniowej hierarchii z peryferiami, zapewniając strukturalne impulsy rozwojowe tym obszarom. Stanowią zarazem liniową infrastrukturę techniczną, w tym transportu i zaopatrzenia. Obszary wiejskie obejmują przestrzeń poza strefami ośrodków i obszarów podmiejskich. Wyznaczone osie rozwoju ograniczają niekontrolowaną suburbanizację w obszarze nadmiernych tendencji do koncentracji na granicy miasta.

Z organizacyjnego i planistycznego punktu widzenia planowanie regionalne jest wspólnym zadaniem rządu kraju związkowego i samorządu terytorialnego. Plan regionalny łączy planowanie na szczeblu krajowym z planowaniem na szczeblu lokalnym charakteryzującym się wysokim poziomem autonomiczności praktyce planistycznej Niemiec. Podmiotem planowania regionalnego są regionalne związki celowe utworzone poprzez zjednoczenie się gmin lub urząd administracji państwowej, który wypełnia we własnym zakresie tą funkcję. W skali regionalnej często opracowuje się regionalne plany użytkowania terenu (*Regionalen Flächennutzungspaln*). Plany tej kategorii mają

⁷ Baugesetzbuch, §35

szczególne znaczenie dla obszarów związków wspólnot samorządowych. Związki celowe związane w celu realizacji wspólnych zadań (proces migracji, system infrastruktury, w tym komunikacji, problemy rozwoju struktury społeczno-gospodarczej). Powoływanie związków i ich kompetencje reguluje ustawa o związkach celowych (*Zweckverbandgesetz*). Zakres opracowania łączy przygotowywane plany użytkowania terenów w skali miejscowej poszczególnych gmin w jedną płaszczyznę zapisu w skali regionalnej⁸. Stanowi to duże ułatwienie łączenia norm proceduralnych w skali kraju związkowego i planowania miejscowego określonego normami Kodeksu Budowlanego (*Baugesetzbuch*).

Ten rodzaj planowania ma szczególne znaczenie dla obszarów oddziaływania dużych miast pełniących rolę ośrodka nadrzędnego, w których obserwuje się rozwój procesu suburbanizacji. Pozwala na wyższy stopień kontroli tego procesu poprzez ukierunkowane działania wskazane konkretnymi rozwiązaniami wiążącymi poszczególne gminy. W obszarach szczególnej interakcji w procesie polaryzacji jednostek systemu osiedleńczego w regionie metropolitalnym taki zakres planowania jest szczególnie pożądanym i stosowanym. Rozwój przestrzenny gmin Pinneberg i Rosengarten (przedstawionych w opracowaniu) znajdujących się w związku celowym jest oparty na planach opracowanych w tym zakresie.⁹

Istotnym celem Regionalnej Koncepcji Rozwoju jest współpraca między samorządem miasta Hamburga i lokalnymi samorządami gmin granicznych. Występujący nadal deficyt w zakresie dostępności komunikacyjnej w obszarach zewnętrznych stanowił podstawę poszukiwania optymalnych rozwiązań w ramach programu realizowanego od 2006 r. „Dialog – miasto – obszary zewnętrzne”. Realizacją tego programu jest ścisła współpraca z gminami granicznymi na płaszczyźnie planowania w celu ograniczenia nadmiernej migracji mieszkańców, rozwoju kontrolowanych inwestycji mieszkaniowych i ukierunkowanego kształtowania i rozwoju infrastruktury społecznej.¹⁰

Planowanie nieformalne jako pozaustawowe jest specyficzną kategorią w systemie planowania i zajmuje znaczące miejsce wśród stosowanych w procesie planowania instrumentów planistycznych. Wzrost stosowania tego rodzaju planów wystąpił w latach 70-tych wraz z szerszą identyfikacją konfliktów przestrzennych. Plany o charakterze nieformalnym są opracowywane dla osiągnięcia konsensusu w obszarach konfliktowych przed opracowaniem planu o większej szczegółowości. W odróżnieniu od planów określonych ustawą o charakterze wiążącym (krajowe plany rozwoju, plany regionalne, plany miejscowe) planowanie nieformalne charakteryzuje się brakiem ustawowego przymusu i jest bardzo szeroko stosowane. Są to plany, których zadaniem jest interpretacja celów rozwojowych, kształtowania tematycznych koncepcji, prezentacja badań w zakresie problematyki przestrzennej.¹¹ Zakres planowania nieformalnego obejmuje regionalne koncepcje rozwoju, gminne koncepcje rozwoju, plany rewitalizacji miast i wsi, koncepcje przekształceń tkanki zurbanizowanej w obszarach miejskich i wiejskich, plany ramowe, studia lokalizacji, studia kształtowania fizjonomicznego krajobrazu oraz plany wykonywane stosownie do tematycznych potrzeb. Szerokie stosowanie materiału ilustracyjnego umożliwia właściwą per-

⁸ Förderfonds der Metropolregion Hamburg; Freie und Hansestadt Hamburg Senatskanzlei 2001

⁹ www.metropolregion.hamburg,

¹⁰ Knieling Jörg; Metropolregion Hamburg: Auf dem Weg zu einer Metropolitan Governance?; Stadtentwicklung; Metropolregion Hamburg 2006

¹¹ Czernik L, Scenariusz rozwoju obszaru polsko-niemieckiego pogranicza w aspekcie opracowań hamburskiego instytutu badań nad gospodarką światową, *Przestrzeń i forma* 4, Wydawnictwo Hogben, Szczecin 2006

cepcję przedstawianych do dyskusji publicznych materiałów. Jednym z zadań planowania nieformalnego jest wczesne zaangażowanie zainteresowanych rozwiązaniami i przygotowanie podstaw do negocjacji, moderacji i postępowania mediacyjnego w sytuacji występowania obszarów konfliktowych. W zależności od skali i rodzaju konfliktu w prezentacji rozwiązań przy szerokim udziale zainteresowanych (partycypacja społeczna) stosuje się jedną z form postępowania dla osiągnięcia celu na płaszczyźnie porozumienia. Planowanie nieformalne jest również ważnym narzędziem formułowania podstaw programów pomocowych. Planowaniem nieformalnym zajmują się biura planowania przestrzennego, planistyczne organa administracji publicznej oraz w dużej mierze stowarzyszenia¹².

Realizacja planów miejscowych jest prowadzona dwustopniowo: poprzez:

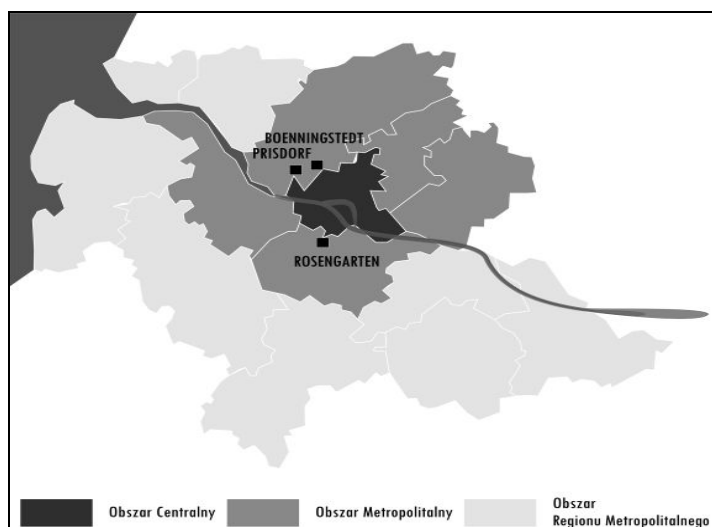
- Plan użytkowania terenu (*Flächennutzungsplan FNP*), który stanowi gminny instrument planowania przestrzennego sterujący procesem działalności administracji publicznej w obszarze samorządu lokalnego. Plany wykonywane są dla przedziału czasowego 10-15 lat.
- Plan zabudowy (*Bebauungsplan*), który jest instrumentem urzeczywistnienia rozstrzygnięć planistycznych i jako przepis gminny stanowi podstawę prawną do jego realizacji. Reguluje zasady urbanistycznego ładu przestrzennego, sposób i stopień wykorzystania terenów pod zabudowę i sposób zabudowy. Podstawą konstrukcji planu jest plan użytkowania terenu (FNP).

Partycypacja społeczna w procedurze ustanawiania planów zagospodarowania przestrzennego szczebla lokalnego zajmuje istotne miejsce. Koncepcja planu jest prezentowana na organizowanych przez samorządy spotkaniach z mieszkańcami, udostępniana w formie ilustracyjnej oraz na stronach internetowych samorządów i stanowi promocję opracowanych rozwiązań planistycznych. Uwagi mieszkańców mają duże znaczenie dla formułowania ostatecznej wersji planu, który zostaje po uwzględnieniu zgłoszonych zastrzeżeń i propozycji ponownie prezentowany mieszkańcom. Świadomość mieszkańców z możliwości efektywnego oddziaływania na proces planistyczny stanowi element znaczącej aktywności i integracji społecznej.

3. STREFA PODMIEJSKA W REGIONIE METROPOLITALNYM HAMBURGA W WYBRANYCH OSIACH ROZWOJU

Region Hamburga jest jednym z 11 formalnie określonych regionów metropolitalnych w Niemczech. Rozwój przestrzenny Hamburga jest zgodny z wyznaczonymi w systemie planistycznym osiami rozwoju, co znajduje odzwierciedlenie w procesie suburbanizacji. Przedstawione miejscowości sieci osadniczej obszarów podmiejskich reprezentują specyficzne cechy różnorodnej ewolucji przestrzeni i funkcji ośrodków wiejskich zlokalizowanych w tych osiach.

¹² Vereinigung für Stadt-, Regional- Landesplanung SRL.

Ryc. 1. Region metropolitalny Hamburga. Źródło: autor

Region Metropolitalny Hamburga terytorialnie obejmuje obszar Wolnego Miasta Hanzeatyckiego Hamburga i tereny należące krajów związkowych: Dolnej Saksonii (powiaty: Cuxhaven, Harburg Lüchow-Dannenberg, Lüneburg, Rotenburg, Soltau – Falingsbostel, Stade, Uelze), Szlezwik Holsztyn (Dithmarschen, Herzogtum Lauenberg, Segeberg, Steinburg, Stormarn, Pinneberg). Współpraca w zakresie obszaru aglomeracji i później obszaru metropolitalnego trwa od 1928r. Decyzją Senatu Hamburga, Rządów Dolnej Saksonii i Szlezwiku Holsztynu w 1991 ustalono zasady współpracy oraz wyznaczono granice funkcjonującego dzisiaj obszaru metropolitalnego¹³.

Koncepcja Rozwoju Regionu Metropolitalnego (*Regionale Entwicklungskonzept REK*), która została wykonana w oparciu o wcześniejsze opracowania, zwłaszcza w odniesieniu do pierwszego planu regionalnego z 1971r. stanowi podstawę nawiązania ścisłej współpracy w regionie. Jej aktualizacja w 2000r. jest właściwym instrumentem definiującym cele i zasady współpracy w obszarze metropolitalnego regionu Hamburga i znajduje wyraz w koordynacji planów na szczeblu krajowym poszczególnych krajów związkowych uczestniczących we wspólnej koncepcji rozwoju.

Region Metropolitalny Hamburga obejmuje obszar o powierzchni 19801 km² w tym obszar Hamburga jako wydzielonej jednostki w strukturze podziału administracyjnego wynosi 755 km². Liczba ludności zamieszkujących region wynosi 4 246 470, w tym w samym Hamburgu 1 173 483.¹⁴

Proces suburbanizacji w regionie metropolitalnym rozwija się progresywnie i swoim oddziaływaniem sięga terenów dwóch krajów związkowych. Kontrola tego procesu wymaga ścisłej kontroli w zakresie współpracy pomiędzy poszczególnymi gminami przylegającymi do Hamburga. Regionalne plany użytkowania terenów stanowią odzwierciedlenie przyjętych zasad regionalnego planu rozwoju całego obszaru. Osie rozwoju stanowiące impuls dla suburbanizacji wyznaczone są uwarunkowaniami wynikającymi z powiązań komunikacyjnych, dostępności układu i wskazują na obszary możliwej koncentracji struktury zabudowy w wydzielonych elementach struktury osadniczej. Stosowane zasady zrównoważonego rozwoju uniemożliwiają chaotyczną urbanizację obszarów wiejskich. Rozprzestrzenianie się struktury zurbanizowanej miasta

¹³ www.metropolregion.hamburg.de

¹⁴ Das Regionalentwicklungskonzept für Metropolregion Hamburg www.uni-duisburg.de/FB6/

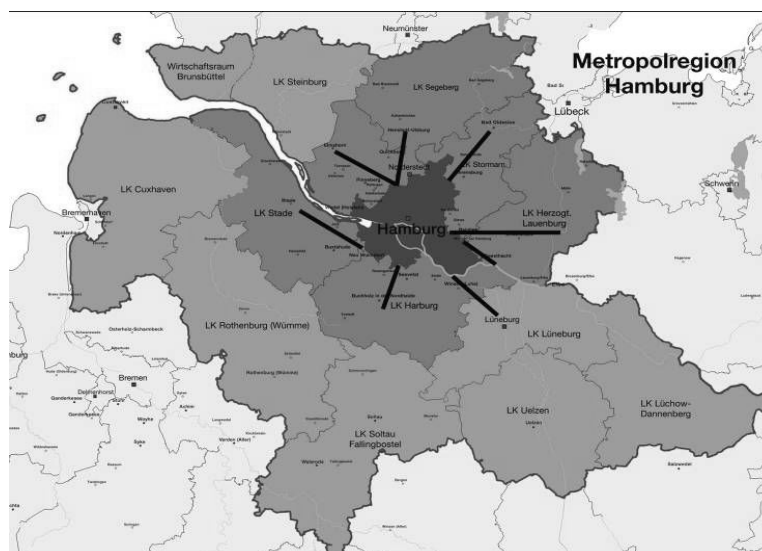
dotyka najbardziej miejscowości znajdujących się bezpośrednio na granicy miasta, które powoli są wchłaniane przez miasto. Polityka rozwoju terenów mieszkaniowych w obszarach już zurbanizowanych jest oparta na zasadzie wypełniania istniejącej struktury. Pomimo stosowanych zabiegów gentryfikacyjnych Hamburga proces migracji na tereny przyległe nadal się utrzymuje. Sieć struktury osadniczej Regionu Metropolitalnego Hamburga obejmuje 800 miejscowości. Miasto centralne i przyległe powiaty stanowią jednolity obszar gospodarczy kreujący wspólny rynek pracy. Migracja ludności do pracy w Hamburgu sięga obecnie 270 000 osób dojeżdżających codziennie do pracy. Proces polaryzacji rozwoju ośrodków w tym obszarze i przewidywane zmiany w procesie migracji zgodnie z założeniami polityki rozwoju regionu powinny ulec zmianie.

Główne osie rozwojowe obszaru metropolitalnego Hamburga w kierunku północnym (Szlezwik Holsztyn) wyznaczają osie:

- Hamburg – Elmshorn
- Hamburg – Kaltenkirchen
- Hamburg – Bad Olesloe
- Hamburg – Schwärzenbeck
- Hamburg – Gessthacht

W kierunku południowym (Dolna Saksonia):

- Hamburg – Stade
- Hamburg – Buchholz
- Hamburg – Lüneburg

Ryc.2. Osie rozwoju w regionie. Źródło: autor

Dla przedstawienia kształtowania struktury wiejskich ośrodków struktury osadniczej będącej pod wpływem procesu suburbanizacji wzdłuż osi rozwojowych Hamburga wybrano miejscowości w trzech gminach:

- Nenndorf (obecnie Rosengarten) w gminie Rosengarten, wieś znajdująca się na osi rozwojowej biegnącej w kierunku południowym Hamburg – Buchholz w powiecie Harburg w Kraju Związkowym Dolnej Saksonii.

- Prisdorf w gminie Pinneberg, wieś znajdująca się na osi rozwojowej biegnącej w kierunku północno-zachodnim Hamburg – Elmshorn, w Kraju Związkowym Szlezwik Holsztyn
- Bönningstedt w gminie Pinneberg, wieś znajdująca się na osi rozwojowej biegnącej w kierunku północnym Hamburg – Kaltenkirchen w Kraju Związkowym Szlezwik Holsztyn

4. ROSENGARTEN – WIEŚ W OSI ROZWOJOWEJ HAMBURG - BUCHHOLZ

Gmina Rosengarten obejmuje zespół wsi typu podmiejskiego w zasięgu oddziaływania obszaru metropolitalnego Hamburga. Przekształcenia struktury administracyjnej w powiecie Harburg w 1972 przyczyniły się do utworzenia nowej jednostki gminy Rosengarten obejmującej poprzednio 10 funkcjonujących samodzielnie gmin (Eckel Ehestorf, Emsen, Iddensen, Klecken, Leversen Nenndorf, Sottorf, Tötensen., Vahrendorf).

Gmina znajduje się w zasięgu bezpośredniej dostępności z Hamburga, natomiast miejscowość Rosengarten znajduje się w dostępności 35 km. Powierzchnia gminy obejmuje 63,67 km² i jest zamieszkiwana przez 13 246 mieszkańców. (gęstość zaludnienia 208 mieszkańców / km²). Proces suburbanizacji jest intensywny w północnej części gminy i rozwija się wzdłuż osi równoległej do osi komunikacyjnej A261.¹⁵

Ryc.3, 4. Rosengarten – fizjonomia krajobrazu wiejskiego. Fot. autor

Miejscowość Rosengarten (dawniej Nenndorf) została ustanowiona ośrodkiem administracyjnym gminy. Zmiana jest wynikiem scalenia funkcji administracyjnych i ustalenia wspólnej polityki rozwoju przestrzennego. Rozwój przestrzenny gminy jest oparty na planie użytkowania terenu gminy, który został opracowany w ramach regionalnego planu użytkowania terenu obejmującego zakres regionu metropolitalnego.

¹⁵ Gemeinde Rosengarten; Bau- und Planungsausschuses; Rosengarten 2006

Ryc.5, 6. Rosengarten – zabudowa historyczna. Fot. autor

Plany użytkowania terenu dla gminy Rosengarten ze względu na nowy podział administracyjny obejmują wszystkie jednostki osadnictwa i stanowią podstawę dla ustaleń podejmowanych w planach zabudowy. Lokalne plany użytkowania dla poszczególnych jednostek obejmują miejscowości w ich granicach administracyjnych. Zapewnia to czytelność i spójność urbanistycznej koncepcji w zakresie funkcjonalno-przestrzennej struktury, optymalnych rozwiązań komunikacji, kształtowaniu przestrzeni publicznych.

Poszczególne miejscowości posiadają całościowe plany zabudowy uwzględniające zmiany, które wyniknęły zarówno z podziału administracyjnego jak suburbanizacji.

Ryc.7, 8. Rosengarten – związki z kulturą rolniczą. Fot. autor

Rozwój gospodarczy gminy wiąże się z rozwojem funkcji rekreacyjnej pełniącej istotną rolę dla regionu metropolitalnego. Zasoby naturalne stanowią obszar istotnego zaplecza rekreacyjnego dla mieszkańców Hamburga. Park przyrodniczy Harburger Berge stanowi strefę ekologiczną oddzielającą gminę od Hamburga. Najbliżej położony park względem rdzenia obszaru metro unikalnych wartościach krajobrazowych stanowi największą atrakcję gminy. Lokalizacja usług turystycznych (muzea przyrodnicze, skanseny) w zewnętrznym pasie parku jest świadomą koncentracją infrastruktury turystycznej zapewniającą działalność gospodarczą, a z drugiej strony ogranicza intensywną penetrację parku.

Ryc.9, 10. Rosengarten – współczesna zabudowa w obszarze wiejskim. Fot. autor

Wyznaczone piesze trasy turystyczne i trasy rowerowe łączą gminę z silnie zurbanizowaną strefą Hamburga. Oprócz funkcji rekreacyjnej sfera gospodarcza wiąże się ściśle z utrzymaniem struktury agrarnej (80 przedsiębiorstw rolniczych). Działalność rzemieślniczą realizuje 75 małych przedsiębiorstw. W celu ograniczenia dużej migracji (75%) mieszkańców do Hamburga gmina nadal rozwija potencjał własnej działalności gospodarczej.

Ryc.11, 12. Rosengarten – zabudowa w strefie przylegającej do miasta. Fot. autor

Rosengarten (Nenndorf) jest wsią zachowującą czytelny, historycznie uwarunkowany (wielodrożnica) układ urbanistyczny zawierający spójnie łączące się przestrzenie publiczne. Przebiegająca na granicy części wschodniej autostrada wywiera niekorzystne oddziaływanie na środowisko wsi. Otaczające wieś przestrzenie rolnicze stanowią cenne uzupełnienie fizjonomii wiejskiego krajobrazu świadcząca o zachowaniu kultury agrarnej. Nowa zabudowa jest właściwie wpisana w istniejącą strukturę urbanistyczną a wyznaczone pod zabudowę nowe tereny zlokalizowano w strefie obrzeżnej wsi. Atrakcyjny wizerunek wsi jest utrzymywany poprzez realizowany w sposób ciągły proces rewitalizacji.

Ryc.13, 14. Rosengarten – komunikacja w obszarze wsi. Fot. autor

5. PRISDORF - WIEŚ ROLNICZA I REKREACYJNA W OSI ROZWOJU HAMBURG - ELSHORN

Gmina Prisdorf znajduje się powiecie Pinneberg bezpośrednio łączącym się z granicą Hamburga w jego północnej części. Jest to najbardziej zaludniony powiat w kraju Szleswiku-Holsztynie - 300319 mieszkańców. Sieć osadnicza rozłożona równomiernie z większą koncentracją w południowej części południowej części.

Pomimo dużego wskaźnika zaludnienia i gęstości (450 mieszkańców/km powiat charakteryzuje krajobraz rolniczy. Tereny rolnicze stanowią 63% obszaru powiatu (667 km²) natomiast obszar zabudowy i komunikacji stanowi 20%. Najbardziej atrakcyjne tereny pod względem turystycznym znajdują się w części północnej. Część południowa ze względu na atrakcyjność krajobrazu rolniczego pełni istotną rolę w rozwoju turystyki weekendowej mieszkańców Hamburga.¹⁶

Ryc.15, 16. Prisdorf – rewitalizacja zasobów historycznych. Fot. autor

¹⁶ Datenprofil der Hamburg – Randkreise, Kreisverwaltung Pinneberg; 2007

Prisdorf jest rozległą wsią znajdującą się na szlaku komunikacji kolejowej i drogowej mającej znaczenie dla powiązań funkcjonalnych północnej części obszaru metropolitalnego Hamburga. Wieś znajduje się w odległości 28 km od Hamburga i jest zamieszkiwana przez 2100 mieszkańców. Proces suburbanizacji właściwie kontrolowany nie stanowi zagrożenia

degradacją środowiska wiejskiego. Ze względu na zmiany organizacji administracyjnej w powiecie Pineberg wieś zawiera w swoich granicach przysiółki, które w układzie przestrzennym stanowią mniej korzystny, punktowy charakter struktury przestrzennej.

Wieś w charakterze typowej ulicówki zachowała tożsamość, którą podkreśla charakter większości zabudowy oraz związek z kulturą agrarną. Funkcjonuje kilka gospodarstw związanych z hodowlą bydła. Nowa zabudowa stanowi enklawy nanizane na sieć komunikacji wewnętrznej i rozwija się w wyznaczonych obszarach koncentracji.

Zabudowa zachowuje standardy tożsamości lokalnej (kształt, kolorystyka elewacji, detale architektoniczne, pokrycia dachowe) pozwalające na czytelność charakterystycznego wizerunku wsi. Dominującą funkcją wsi jest funkcja mieszkaniowa, podobnie jak większość wsi znajdujących się w procesie suburbanizacji.

Ryc.17. Prisdorf – związki z kulturą rolniczą. Fot. autor

Centrum wsi stanowi kompleks zabudowy obejmujący ośrodek usługowy, szkołę, halę sportową. Rozwój funkcji rekreacyjnej stanowi istotny element działalności gospodarczej gminy. Wieś posiada doskonale wyposażone pola golfowe Golf Park Peiner Hoff z centrum zorganizowanym w zespole zabudowy objętej rewitalizacją jednego niegdyś funkcjonującego gospodarstwa. Ze względu na łatwą dostępność komunikacji drogowej i kolejowej tereny rekreacyjne stanowią obszar istotnej działalności komercyjnej dla mieszkańców miejscowych i Hamburga.

Strefa Regionu Metropolitalnego należąca do Szlezwiku Holsztyn wiąże się z kultywacją i rozwojem funkcji rolniczej. Znajduje to odzwierciedlenie w charakterze wsi, w której występują gospodarstwa wiążące się z hodowlą. Otaczające wieś pola upraw i pastwiska przenikając w głąb wsi nadają tej części poczucie związku z kulturą agrarną.

Ryc.18, 19. Prisdorf – klub golfowy i centrum wsi. Fot. autor

6. BÖNNINGSTEDT – WIEŚ W STREFIE STYKOWEJ MIASTA I OBSZARÓW ZEWNĘTRZNYCH W OSI ROZWOJU HAMBURG - KALTENKIRCHEN

Wież Bönningstedt znajduje się w tym samym powiecie Pinneberg, w pierwszej strefie dostępności do Hamburga (16 km) na granicy obszaru miasta. Ze względu na lokalizację wieś stanowi przykład rozwoju nowych terenów mieszkaniowych w obszarze dostępności komunikacyjnej miasta powiatowego Pinneberg i obszaru metropolitalnego Hamburga.

Ryc.20, 21. Bönningstedt – zachowanie tożsamości kulturowej. Fot. autor

Rozwój ludności charakteryzuje się dużą dynamiką. W 1925 wieś liczyła 449 mieszkańców i w okresie powojennym wzrosła czterokrotnie osiągając liczbę 1962 mieszkańców w 1950 r. Proces suburbanizacji przyczynił się do dalszego wzrostu mieszkańców (w 1976 r. – 3066 mieszkańców). Obecnie wieś zamieszkuje 4073 mieszkańców. Powiązania komunikacyjne zarówno drogowe jak i kolejowe sprzyjają dalszemu rozwojowi.¹⁷

¹⁷ Gemeinde Bönningstedt i eine Gemeinde zwischen Tradition und Moderne

Ryc.22, 23. Bönningsted – współczesna zabudowa na terenach zewnętrznych wsi. Fot. autor

Wieś jest wpisana w atrakcyjny charakter krajobrazu. Charakter zabudowy przenika tradycja i współczesność obecnych rozwiązań. Węzłowy charakter komunikacji koncentruje formy zabudowy mieszkaniowej tworzącej charakterystyczny układ podmiejskiej architektury. Znaczące obiekty zabudowy dla dziedzictwa i tożsamości lokalnej zostały objęte procesem rewitalizacji.

W północnej części wsi występują nieliczne gospodarstwa. Pola upraw i pastwiska w tej części otwierające krajobraz wiejskiej przestrzeni tworzą atrakcyjne powiązania ze strukturą wsi. Przemierzając się w kierunku południowym krajobraz wsi ulega stopniowym przeobrażeniom w podmiejski, nacechowany zabudową tego typu, aby w końcu zderzyć się z cechami krajobrazu miejskiego. Charakter zabudowy w południowej części stanowi już zabudowę typu miejskiego. Granica przenikania się form architektonicznych jest nieczytelna. Kompozycja całego obszaru oparta na silnie oddziaływającej osi komunikacyjnej implikuje rozwój w kierunku południowym (do Hamburga) i w kierunku północnym. Dominacja kierunku południowego przyczyni się do połączenia się struktury zurbanizowanej Bönningstedt i Hamburga.

Ryc.24, 25. Bönningsted – na granicy miasta. Fot. autor

WNIOSKI¹⁸:**W zakresie spójności planowania i zarządzania**

- Cechy zależności podporządkowania w hierarchicznym systemie planowania charakteryzują proces zarządzania w obszarze Regionu Metropolitalnego Hamburga.
- Osie rozwoju (*Entwicklungachsen*) określone ciągami infrastrukturalnymi, które łączą obszar miasta centralnego z zapleczem regionalnym stanowią istotne elementy planów strategicznych, regionalnych i znajdują odzwierciedlenie w monitoringu procesu suburbanizacji.
- Wyznaczone osie rozwoju i ośrodki w trójstopniowej skali są określone dostępnością komunikacyjną i wielkością procesów migracyjnych. Dynamicznie rozwijające się ośrodki kształtują w układzie polaryzacji własny zasięg oddziaływania.
- Restrykcyjnie przestrzeganie zasad rozwoju mieszkalnictwa w wyznaczonych ośrodkach umożliwia kontrolowany charakter suburbanizacji. Kontrowersje związane z tą polityką wiązały się z zastrzeżeniami w stosunku do obszarów znajdującymi się poza osiami rozwoju, w których występowały również centra pośrednie. Zasady konkurencyjności preferowane w osiach rozwoju mogą niekorzystnie oddziaływać na rozwój ośrodków pośrednich. Problem ten jest rozwiązywany często w ramach polityki subsydiarności w procesie zarządzania, w których wyższa instancja może realizować takie zadania w aspekcie zrównoważonego rozwoju regionu.
- W skali planów użytkowania jak i w planach zabudowy ściśle respektowany model integracji przestrzennej wpływa na kształt przestrzenny jednostek struktury osadniczej regionu i jest realizowany priorytetowo w myśl ustawy. Związki celowe gmin realizowane zgodnie z zasadami określonymi ustawą skutecznie współdziałają w kształtowaniu spójnej płaszczyzny planowania, zwłaszcza w układach osi rozwojowych regionu metropolitalnego.

W zakresie racjonalnego wykorzystania terenów

- Problematyka racjonalnego wykorzystania zasobów znajduje odzwierciedlenia w planach regionalnych, w regionalnych planach użytkowania przestrzennego, w planach użytkowania terenu dotyczących gminy.
- Kierunki zasad wyznaczania rozwoju struktury osadnictwa są wskazane w planach rozwoju przestrzennego osiami rozwoju. Standardy wykorzystania obszarów pod zabudowę są oparte na ustaleniach rozporządzenia o użytkowaniu terenu wg ogólnych zasad (Plany użytkowania terenu) oraz wg szczegółowych zasad wykorzystania terenów pod zabudowę stosowanych w planach miejscowych (*Bebauungspläne - Plany zabudowy*).

¹⁸ Wnioski oparte na analizach wynikających z materiałów badawczych rozwoju przestrzennego wybranych terenów podmiejskich regionu Hamburga (projekt badawczy nr 4 T07F 02029 – Lechosław Czernik, Agnieszka Zimmnicka; 2007)

- Plany zabudowy są opracowywane w dwóch skalach szczegółowości: tzw. Zwykłe (*Einfachen Bebauungsplan*) stanowiące proste rozwinięcie planów użytkowania terenu oraz kwalifikowany plan zabudowy (*Qualifizierten Bebauungsplan*) definiujący szczegółowe ustalenia dotyczące wykorzystania terenów pod zabudowę (wskaźniki wykorzystania terenów), stosowanych gabarytów zabudowy i szczegółowych ustaleń wynikających z tożsamości miejsca. Dodatkowe ustalenia określają uwarunkowania procesu realizacyjnego.
- W treściach planów miejscowych podkreśla się zasady zróżnicowania intensywności zagospodarowania, zwartości, zgodności z funkcjonalnymi uwarunkowaniami ze szczególną uwagą w odniesieniu do przestrzeni publicznych i terenów zieleni.

W zakresie tożsamości lokalnej

- Tożsamość lokalna i wizerunek znajduje odzwierciedlenie w uchwałach podejmowanych przez gminę (*Erhaltungssatzung*), które są określane trzech formach:
 - Uchwała o zachowaniu tożsamości urbanistycznej ze względu na wartości historycznych układów, tożsamości miejsca,
 - Uchwała o zachowaniu lokalnego środowiska społecznego (*Milieuschutzsatzung*),
 - Uchwały dotyczące możliwości przekształceń urbanistycznych.
- Uchwały zabezpieczają konieczność zachowania kulturowych i historycznych wartości oraz fizjonomicznych cech krajobrazu charakteryzującego tożsamość miejsca. Instrumentem regulującym proces kształtowania terenów zieleni jest plan zagospodarowania zieleni (*Grünordnungsplan*) określający w części tekstowej i ilustracyjnej zasady spójnego dla miejscowości układu zieleni w aspekcie wynikającym z ochrony środowiska i zasad kształtowania zrównoważonego rozwoju.
- W przypadku szczególnych cech krajobrazu kształtującego tożsamość lokalną (tereny wiejskie) przygotowuje się plan kształtowania krajobrazu (*Landschaftsplan*).
- Proces rewitalizacji jest normowany kodeksem budowlanym oraz rozporządzeniami o odnowie terenów zabudowanych. Szczegółowo unormowana procedura obejmuje:
 - Rozpoznanie przygotowawcze,
 - Plan socjalnych uwarunkowań wynikających z rewitalizacji,
 - Plan rewitalizacji i jego realizacji ze szczegółowym planem finansowania procesu uwzględniającego środki wspomaganie.
- Dla jednostek wiejskiej struktury osadniczej charakteryzujących się unikalnymi zasobami tożsamości lokalnej opracowuje się plan zawierający kierunki i specyficzne zasady odnowy wsi, zawierające wskaźniki rewitalizacji (*Dorferneuerungsrichtlinien*).
- Partycypacja i świadomość społeczna z możliwości efektywnego oddziaływania na proces planistyczny znajduje odzwierciedlenie w decyzjach samorządu lokalnego realizującego społeczne postulaty dotyczące zachowania unikalnych wartości wiejskiego krajobrazu wsi.¹⁹

¹⁹ Czernik Lechosław; Niemcy, Region Metropolitalny Hamburga i Monachium. Charakterystyczne elementy zarządzania rozwojem obszarów podmiejskich: ochrona tożsamości wsi (manuskrypt)

W zakresie funkcjonalności i dostępności

- Funkcjonalność i dostępność jest eksponowana we wszystkich poziomach planowania. Koncepcje zawarte w planach porządku przestrzennego zawierające wyznaczone osie rozwoju pozawalają na rozwój procesu suburbanizacji rozwijającej się w sposób kontrolowany.
- Dostępność komunikacyjną określają wyznaczone powiązania komunikacji drogowej i kolejowej realizowane w optymalnych izochronach dostępności z szerokim uwzględnieniem środków komunikacji publicznej.
- W skali miejscowości rozwiązania układu komunikacyjnego wiążą się z zastosowaniem zasad segregacji ruchu tranzytowego od miejscowego, segregacji ruchu kołowego i pieszego. Układ komunikacji sprawia wrażenie czytelnego układu krystalizującego funkcjonalne powiązania pomiędzy poszczególnymi elementami zagospodarowania (zabudowa mieszkaniowa, przestrzenie publiczne z usługami, tereny rekreacji).
- Układ komunikacji zewnętrznej jest istotnym czynnikiem generującym kontrolowany rozwój przestrzenny w osiach rozwoju.

ZAKOŃCZENIE

Specyfika i zakres rozwoju miejscowości w systemie osadnictwa wiejskiego Regionu Metropolitalnego Hamburga są trudno porównywalne z podobnymi układami w Polsce (obecnie podejmuje się decyzje o utworzeniu jedynie dwóch regionów metropolitalnych: Warszawski i Śląski). Jednak doświadczenia z obserwacji stosowanych praktyk planistycznych w obszarze suburbanizacji w Niemczech mogą stanowić przykład do poszukiwań podobnych rozwiązań w Polsce.

BIBLIOGRAFIA:

- Baranowski A, *Koncepcja partnerstwa miasto-wieś*, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2002,
 - *Baugesetzbuch*, §35,
 - Czernik L, *Suburbanizacja w procesie przekształceń struktury terenów wiejskich w kształtującym się Regionie Metropolitalnym Szczecina*, ULAR 3, Gliwice 2007,
 - Czernik L, *Scenariusz rozwoju obszaru polsko-niemieckiego pogranicza w aspekcie opracowań hamburskiego instytutu badań nad gospodarką światową, Przestrzeń i forma- 4*, Wydawnictwo Hogben, Szczecin 2006,
 - Czernik L. „*Niemcy, Region Metropolitalny Hamburga i Monachium. Charakterystyczne elementy zarządzania rozwojem obszarów podmiejskich: ochrona tożsamości wsi*” (manuskrypt),
 - Caruso G, *Peri-urbanisation: the situation in Europe; Report for DATAR*, Ministre de l'Aménagement du Territoire et de l'Environnement, France 2001,
 - *Das Regionalentwicklungskonzept für Metropolregion Hamburg*, www.uni-duisburg.de/FB6/,
 - *Datenprofil der Hamburg – Randkreise*, Kreisverwaltung Pinneberg; 2007,
 - *Eine Gemeinde zwischen Tradition und Moderne*, Gemeinde Bönningstedt 2002,
-

- *European Spatial Development Perspective*, raport z konferencji “Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU, Potsdam 1999,
- *European Spatial Development Perspective – ESDP*, Regions and Urban-Rural Partnership
- *Förderfonds der Metropolregion Hamburg*, Freie und Hansestadt Hamburg, Senatskanzlei 2001,
- *Gemeinde Rosengarten*; Bau- und Planungsausschusses; Rosengarten 2006,
- Knieling J, *Metropolregion Hamburg: Auf dem Weg zu einer Metropolitan Governance*, Stadtentwicklung, Metropolregion Hamburg 2006,
- SRL. Vereinigung für Stadt-, Regional- Landesplanung,
- www.metropolregion.hamburg.de,
- Czernik L, Zimnicka A, *projekt badawczy nr 4 T07F 02029 –2007*, Szczecin 2008

O AUTORZE:

Lechosław Czernik, dr inż. arch. - adiunkt w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Szczecińskiej. Działalność naukowo-dydaktyczna w zakresie planowania regionalnego, osadnictwa wiejskiego i urbanistyki. Autor kilkudziesięciu publikacji w wydawnictwach krajowych i zagranicznych. Prowadził programy badawczo-rozwojowe w ramach działalności w PAN a także we współpracy z innymi krajowymi ośrodkami naukowo-badawczymi w zakresie planowania przestrzennego regionu Północno-Zachodniego i jego aspektów transgranicznych.